

Kommentarer kring årsmötet s. 2

Lantbruk och naturens mångfald s.6

Kulturlandskapet i Norges oljehovedstad s.8

Årsmötemat s.11

Ramsløgets vej tilbage
til det nordiske køkken s.12

Mimes Brønn s.14

Nationalparkernas kulrudimension s.16

Litteraturtips s.19

Lite spridda kommentarer från och kring en rekognosceringsresa för det kommande årsmötet.

Olof Stroh

Ett årsmöte måste förberedas, inte bara ett område väljas och beslutas, utan också inkvartering ordnas, lämpliga besöksmål utspanas, guider och föreläsare hittas och vidtalas. Egentligen stod Finland på tur för årsmötet denna gång, men redan förra sommaren stod det klart att man helst avstod arrangörskapets börda och i höstas fick jag uppgiften att anordna årsmötet 2008 i ett för förbundet nytt och förhoppningsvis spännande väderstreck, nämligen Estlands svenskbygder. Erbjudandet var mitt eget – och därmed får jag väl skylla mig själv – men för mig har Estland, även det estniskspråkiga området likaväl som det finskspråkiga Finland, alltid känts som en del av Norden. Naturligtvis en del med sin egen art och sin egen historia, men med en kontinuerlig bindning. Samma känsla finns även hos många ester, i början av 1990-talet var här t.o.m. en diskussion om huruvida man skulle ändra den egna flaggan – med behållande av färgerna – till en korsflagga likt övriga Norden för att markera samhörigheten.

Som en del av kontaktmönstret har det i Estland under hela den kända historien funnits en svenskspråkig befolkning med förhistoriska rötter som upplevt sig som etniska svenskar och upprätthållit livliga förbindelser med de nuvarande finska och svenska kusterna. Vi får komma ihåg att det nuvarande systemet med nationalstater är en mycket ung företeelse, flerspråkighet och fleretnicitet har varit det normala runt östersjön. Ända fram till andra världskriget talades det längs kusten mellan S:t Petersburg och Riga nio olika språk och långt de flesta hade bara gångvägs avstånd till grannar med ett annat språk.

För Estlands svenskar var förhållandet det samma som i Finland, det var i hög grad fråga om en kustkultur, den estniska beteckningen är också rannarootslased, strandsvenskar. Svenskspråkiga Ortsnamn finns längs sträckan från halvvägs mellan Narva och Tallinn till strax söder om Kurlands udde (Domesnäs) i Lettland. Många fler har funnits, men är nu komna ur bruk.

På 1800-talet hade det svenskspråkiga området krympt med en kärna med stark majoritet i nuvarande Ormsö/Vormsi och Nuckö/Noarootsi kommuner och minoriteter i kringliggande fastlandsområden och några helsvenska öar; Stora och Lilla Rågö/Suur ja Väike Pakri strax väst om det gamla Rågösvik/Paldiski som tsar Peter gjorde till flottbas under namnet Baltischport och Nargö/Naissaar alldeles utanför Tallinn. Det är det området vi kommer att besöka.

Kontakterna började i november med besök på Roosta, en konferensanläggning med stugförläggning vid stranden i norra delen av Nuckö, som blir vår bas och hos Ülo Kalm i Birkas/Purksi i egentliga Nuckö som är den sydliga delen av kommunen och blev förklarad halvö så sent som 1862, ännu 1711 kunde tsar Peter gå med seglande skepp mellan ön och fastlandet ner till Hapsal/Haapsalu. I Birkas herrgård låg under mellankrigstiden den svenska folkhögskolan. Ülo är vallavanem/kommundirektör och har gjort stora insatser för att få kommunen att upprätta kontakterna med det förlutna, ta väl emot dem som återtar gamla gårdar och använda sin historia på ett seriöst och konstruktivt sätt. Årsmötesdeltagarna kommer att få träffa honom! I Hapsal talade vi med Tõnis Padu som bär

Man gör inte allt på en gång, man lappar efterhand när man har några nekar och några timmar till hands.

Somliga kunde fly och somliga tvingades bli kvar, somliga ville bli kvar och somliga fördrivs. Oskar blev kvar på Ormsö och har kunnat följa förändringarna under ett liv som fyrvaktare, Selma kom vandrande som flykting från Ingermanland. Hemspråket blev estniska så man har haft tre modersmål i familjen (och modern har inte haft samma modersmål som barnen!)

den ståtliga titeln Linnaarengu ja muinsuskaitse peaspetsialist/ Huvudspecialist för stadsutveckling och fornvård, också han spelar en väsentlig roll under årsmötet. Andra kontakter har förekommit under våren.

För att ytterligare titta på färdvägar och mål och tala med viktiga personer inkvarterade vi oss ('Vi' är jag och min hustru Lea som sedan i vintras har egen verksamhet i Tartu och som är djupt involverad i kapellrenoveringar på Odinsholm/Osmussaar och Lilla Rågö tillsammans med hembygdföreningarna där) första söndagen i juni i Roosta. Söndag kväll ägnades åt ett besök hos Ingegerd Lindström i Höbring/Höbringi där hennes man fick tillbaka familjens gård 1992. De har nu installerat sig i uthuslängan som var allt som fanns kvar och lever halva året där. Ingegerd har till nyss varit redaktör för Kustbon, Estlandssvenskarnas tidning, och sitter i styrelsen för Kulturrådet för den svenska minoriteten i Estland/Rootsi vähemusrahvuse kultuurinõukogu Eestis som är Estlands offentliga minoritetsorgan och fungerar som en exterritoriell kommun. Varje minoritet som önskar får upprätta ett sådant kulturråd och hittills har svenskar och ingermanländare utnyttjat denna relativt nya möjlighet. Om detta får vi höra mer på årsmötets föreläsningsdag 4 augusti.

Måndagen inleddes med att vi gick igenom deltagarlistan med Merike Pilve som är vår ansvariga kontakt på Roosta. Lägre består av småstugor i strandtallskog där varje stuga har en dagligstuga med kokskåp, toalett med dusch och ett (i några fall två eller tre) sovrum. Ovan sovrummet ligger ett sovloft för två (men man skall vara bra ung för att kunna stå rak där) till vilket man får klättra på trappstege från dagligrummet. Några hade begärt enrum, de får nöja sig med att dela stuga, men det går att sova åtskilt.

Sedan blev det rundtur i Nuckö kommun som före kriget bestod av de tre kommunerna Roslep, Sutlep och Nuckö. Då hade man 4 400 invånare, nästan alla svensktalande, vid sista årsskiftet räknade man till 911 och det har präglats landskapets utveckling. Det som då var ett öppet småbrukarlandskap har blivit kraftigt igenväxt med skog omväxlande med kolchosernas vidsträckta fält, nu föga utnyttjade.

Området ägnas en heldagsexkursion på onsdagen, den 6 augusti.

Vi började längst i norr, i Derham/Dirhami. Storhamnen till namnet, eftersom det var områdets i särklass största och betydelsefulla för skutbygge och fiske, men inte så stor egentligen. Försedd med en ny kaj efter stormen Gudrun (och platsen för mitt livs värsta skyfall, sommaren 2004, vattnet stod halvmetert högt inne i butiken – nu riven – dit vi tagit vår tillflykt). Här har det föreslagits uppbyggnad av ett nytt turistcentrum med stugby inne i skogen bakom. Modellerad efter mönster av områdets klungbyar, men utan dessas massor av uthus och öppna kontakt; varje stuga för sig i en glänta i skogen. Inte särskilt områdestypiskt, men hur skall man egentligen göra under nya förutsättningar?

Ner till Roslep, ursprungligen en stor vacker, öppen klungby anlagd vid en havsvik som gick in, nu ett byskellett omgivet av skog. Där träffade vi en rysk dam som efter att ha bytt sin lantliga hemmaklädsel mot en vacker lila sammetsdräkt ledde oss till en yngre man som ledde oss till sin far som visade sig vara Sven Kuinberg, halvbror till Sture Koinberg, känd landskapsarkitekt i Stockholm och viktig person i estlandssvenskarnas föreningsliv och med vilken jag haft angenäma diskussioner hemma i Sverige. Familjen splittrades vid krigsslutet och Sven blev kvar, växte upp på annat håll i Estland (stavningen är en

följd av rysk administration), nyligen tillbaka till hembyn kallad av sonen som etablerat sig där när marken lämnades tillbaka, och stolt byggare av en ny stuga efter traditionell modell (och förvillande exakt). Språket fanns kvar, om än inte brukat så mycket; i Sovjetestland höll man tyst om sådana kunskaper.

I Sovjet var alla misstänkta, men somliga var mer misstänkta. Ett märkligt land, styrt av paranoida föreställningar och stor producent av misstro och misstänksamhet folk emellan, ibland befogad, ibland inte, skadlig och förbluffande seglivad.

En bit söder om byn ligger Rosleps kapell, nyligen renoverat med stor hjälp av den svenska kungafonden. Om renoveringen finns dessvärre mycket elakt att säga, vi såg den under gång, men kunde inget göra. Taket flagnar, men i övrigt ser den ännu så länge ganska artig ut för ett otränat öga. Där skall vi få en kvällskonsert med Sofia Joons efter exkursion och middag. 1600 meter är lagom promenadavstånd efter en dag på bussen.

Längre söderut, inte längs kustvägen utan via småvägar lite längre in passerar vi Dirslätt där man nu håller på att bygga 13 stora vindkraftverk på rad. En klar förändring i markanvändning och utseende och en intressekonflikt av en art man fortfarande inte riktigt har instrument att hantera. Läget är utmärkt för elproduktion och den kommer att behövas som energibas för traktens överlevnad, ingen tvekan. Estlands el produceras nu i nordöst, i Ida-Virumaa, genom förbränning av radioaktiv oljeskiffer och miljöförstöringen är fruktansvärd, jag har varit där och sett den!

Från Dirslätt över Sutlep dit all kolchosverksamhet (dvs. all jordbruksverksamhet) i de gamla kommunerna Roslep och Sutlep efterhand centraliserades, till Nucköhalvön över en markerad vägbank och upp i nördösthörnet, till Harg/Hara som tidigare var en egen ö, på jakt efter orkideer som Ülo Kalm vill visa. Ingen lycka där, men senare längre västerut. Landskapet vackert och förbluffande småskaligt. På 1930-talet fanns tankar på att bygga bro över viken från Hapsal och vidare till Ormsö. Tanken

återuppväcktes 2003, men tycks åter vara tacknämligen död. Nyttan hade varit liten, landskapsförödelsen stor.

Tisdagen bjöd på samma början som tisdagen 5 augusti, nämligen avresa från Roosta 0730 till färjeläget i Rohuküla sydost Hapsal och båt över till Sviby på Ormsösidan. Från Sviby till Rumpo incocenter för att möta Elle Puurmann med vilken vi tillbringade resten av vistelsen och som kommer att vara vår huvudguide på Ormsödagen. Rumpo är en lång, smal, karg halvö som går ner i sydväst. Den är mycket berömd för sina mossor och där tänkte vi köra ut er till fots! Hullo som är kommunens centrum kommer att bjuda på Ormsö kyrka från 1300-talet och lunch.

Eftermiddagen på Ormsö kommer för deltagarna att – med smärre avvikelser – bli en tur längs öns huvudled som ligger som en åtta på kartan. Huvudled är kanske mycket sagt, men den är asfalterad och man kan – med viss möda – mötas på den. Efter kaffe på hembygdsgården i Sviby blir det båten till fastlandet igen där Tõnis Padu tar hand om oss och där det blir middag i Hapsal.

Före kriget bodde 2 700 personer, enbart svensktalande, på ön i ett hårt utnyttjat småbrukarlandskap med smärre åkerstycken och med stora lövträdsbevuxna betesängsmarker. Liksom på Nuckösidan flydde nästan alla i krigets slutskede och ersattes med betydligt färre ester från östligaste Estland och finsktalande ingermanländare som alla fördrivits från sina hemtrakter där de ersatts med etniska ryssar. Invånarantalet är nu under 300 och landskapet mycket förändrat i det att barrskog vuxit upp på stora områden och asken tagit över som lövträd. Motsättningarna mellan återvändare och fastboende har varit större här än på fastlandssidan och i hög grad rört sig kring fällande av träd. Man har helt enkelt olika syn på vad som är ett naturligt kulturlandskap och i synnerhet ett Ormsölandskap.

Vår sista dag blev en morgontur in till Hapsal för samtal med Tõnis Padu och restaurangekognoscering (vi har två alternativ preliminärbokade – den som kommer får se vilket det blir). Sedan norrut till Estlands nordvästspets Spithamns udde där den svenska byn först fick växa igen och förvandlas till ett militärt

Kommen från byggnadssidan är min relation till växtligheten mer skönhets- än kunskapsdriven, men kära botaniker, misströsta inte, det finns en massa växter däröver!

skyddsområde och nu återigen håller på att förvandlas till sommarstugeområde – här finns att tala om. Sedan längs nordkusten över Vippal/Vihterpalu, Korkis/Kurksi, Padise och Madise till Rågervik/Paldiski och vidare till Tallinn; samma väg som vi kommer att resa från Tallinn eftermiddagen den 3 augusti.

Återresan till Tallinn den 7 augusti blir alls inte samma väg utan kommer att gå över Matsalu naturvårdsområde söder om Hapsal och Kaja Lotman som där gjort ett stort arbete för att utveckla – och engagera områdets bönder i – bra markvårdsmetoder med strandängsbetning och annat och över Lihula borg som haft avgörande betydelse i både svensk, dansk och estnisk historia. Kaja deltar också i föreläsningdagen 4 augusti.

LÄNKAR:

www.roosta.ee

www.eestirootslane.ee

www.estlandssvenskarna.se

www.sofajoons.blogspot.com.

<http://www.matsalu.ee>

<http://www.noavv.ee/swe/>

Den officiella årsmötesinkallelsen stod i Lommen 39. Dagsordningen för årsmötet kan läsas på förbundets hemsida www.n-kf.org

Somliga landskapselement finns under vegetationen! Här finns samma kambrosilurlager som på Gotland, rikligt fossil- och hänförande.

Byggnadsälskaren i mig jublar och gråter.

Lantbruk och naturens mångfald – att bygga risgårde http://www.amk.fi/maaseudun_ymparistoasiat/

Text och fotos: Annika Michelson Lärare i miljö och lantbruk Tavastlands yrkeshögskola Mustiala (bosatt i Estland)

Gården av olika slag spelade en mycket stor roll förut. När Nils Ollas från Östra Nyland, Lapträsk kommun, Norrby i Finland under 1930-talet körde för att hälsa på sin fästmo Margit, var det 17 gårsgårdsportar han skulle öppna under en 3 km lång vägsträckning. När Margit flyttade till Ollas var det på 1 km åtminstone 5 gårsgårdsportar man skulle öppna. De vanligaste gårsgårdstypen i skogsbetesmarker under 1800-talets slut i Finland var risgården och gårsgårdar av störar.

Risgården passar mycket bra i kulturmarker förenade med skog, då speciellt när man skall restaurera en gammal skogsäng, hage eller skogsbetesmark. Troligen var risgården det första gårdet som byggdes när man röjde betesmarker i skog i gamla tider, ty denna typ är lättast att bygga. Under de gångna åren har jag endast sett ett risgårde i Soomaa nationalpark i Estland, som var nybyggt. Gården delvis byggda av ris har jag sett ett i Norddal, Norge och en bild på ett från Kuusjoki, Finland. Under sommaren 2006-2007 byggde jag 100 meter risgårde i en gammal lundskog i Kilti, Väike-Maarja kommun i Estland. Jag hade endast en gammal beskrivning av hur risgården byggdes från U.T. Sirelius (1919) bok "Suomen kansano-maista kulttuuria". Byggnadsmaterial för risgården fick jag inom ett avstånd av 10-20 meter från risgården. På detta sätt var det lätt att bygga gårdet. Jag byggde risgården mellan växande träd. Detta ledde till att risgården inte är rakt men ringlar sig fram mellan träden. Man kan även bygga direkt på öppen plats, men då finns det en risk att gårdet „unglar” – dvs. flyter ut.

Det går snabbt att bygga ett risgårde i samband med att man röjer skog / gammal betesmark. Det tog 5 dagar att bygga 100 meter risgårde. Byggnadsmaterialet är helt och hållet röjningsmaterial, en förnybar resurs. Således är enda byggnadskostnaden mänsklig arbetskraft dvs. röjningstiden. Röjningsmaterialet kan för det mesta flyttas direkt på gårdet. Större grenar måste man kapa av ifall de spretar för mycket ut mot sidorna. Annars kommer risgården snabbt att växa på bredden. Man skall placera grenarna i en längsgående riktning således att toppen och stammen turvigt är vända i gårdet. På detta sätt uppnås jämvikt i gårdet. Man skall säkra sig en tillräckligt stor mängd material nära då man i början blir tvungen att höja risgården, när

det torkar och krympar. Förhöjningen sker naturligt när man gör vårstädningen i hagen.

Risgården är nyttigt för naturens mångfald. Grenarna ruttnar och det börjar växa trädsvampar i risgården. Många hotade arter behöver död ved för att leva. Fuktigheten i botten på risgården lockar till sig grodor och ödlor. Grodorna flyttade in i risgården inom 24 h efter att risgården i Kilti var färdigt. Insekter som behöver rutten eller torrt dött trädmateriell flyttar in i risgården.

Under sommaren 2007 betade mina 6 estniska allmogefår i hagen. De gjorde ett väldigt fint arbete och ingen av djuren rymde ur hagen. Fåren höll sig borta från risgården, de lade sig inte ner för att vila vid gårdet. Kanske det är fuktigheten i botten på risgården som djuren inte tycker om, eller de många insekter som trivs i risgården.

Under sommaren 2007 betade mina 6 estniska allmogefår i hagen. De gjorde ett väldigt fint arbete och ingen av djuren rymde ur hagen. Fåren höll sig borta från risgården, de lade sig inte ner för att vila vid gårdet. Kanske det är fuktigheten i botten på risgården som djuren inte tycker om, eller de många insekter som trivs i risgården. Risgården är ett bra hinder, med sin 1 meters höjd och 1 meters bredd förhindrar det effektivt färdsel för såväl skogsdjur som tvåbenta varelser.

Här må även nämnas vad man bör ge akt på när man bygger och upprätthåller ett risgårde.

- gårdet krymper snabbt under de första veckorna och att man må vara beredd att förbättra och förhöja gårdet under det första året. Jag byggde risgården under våren och förhöjde det under sommarens gång. Under vintern 2006/07 krypte inte gårdet. Det var dock inte mycket snö på gårdet under vintern som tyngde risgården. Under år 2007 förhöjde jag inte gårdet men lade på grenar och mossa från marken i samband med vårstädningen i hagen.
- Det finns en risk att gårdet blir allt för brett och ser vilt

och lurvigt ut om man inte kapar av större sidokvistar på fällda små träd innan man placerar det i risgården. Det är svårt att korrigerar risgården när det engång är byggt.

- Djur på betesmarken kan börja äta av staketet om pil börjar växa i det. Då finns det en risk att de sönderstör staketet. Man måste eventuellt klippa staketet årligen om pil börjar växa. Får åter av färsk kvistar som man lagt på risgården.
- Endast ett tillräckligt högt risgärde håller djuren inne. Man kan förebygga eventuell rymning genom att fästa en rad med störrar ovanpå risgården (placera störrarna ca. 30 cm ovanför) eller använda sig av en elektrisk ledning allra högst uppe. Mina får försökte inte rymma en enda gång genom att hoppa över risgården. Gården är så tät att lamm heller inte kan krypa igenom gården.
- Under vintern märkte jag vid ett par tillfällen att hjort hoppat över gården och rivit ned litet av toppen på gården.
- Det torde även vara möjligt att bygga ut risgården med störrar ovanpå och på detta sätt göra hagen säker även för varganfall.

Vid behov kan man slå in störrar som stöd.

Risgården är ett trevligt landskapselement om man bygger det i kulturmark tätt på skog. Ett omsorgsfullt byggt risgärde är vackert och håller husdjuren inne. Även du kan pröva dig på att bygga ett risgärde om du har ett område som skall röjas och om du vill beta området efteråt. Berätta gärna för mig om din erfaring!

annika.michelson@hamk.fi

Första dagen i den nya hagen – nu är det dags att börja jobba!

Kulturlandskapet i Norges oljehovedstad – er det noe igjen å ta vare på?

Sporene etter kystens gamle kulturlandskap viskes bort. Bare siden siste verdenskrig har tusenvis av småbruk langs Vestlandskysten blitt nedlagt og dels fraflyttet. Det gjenværende jordbruket har gjennomgått store forandringer. Myrer og røsslyngheier har blitt dyrket opp, og utmarka blir ikke lenger beitet. Det som gjennom årtusener var et åpent beitepreget landskap er nå i ferd med å bli gro igjen med einer og lauvskog. Kulturhistorien forsvinner bokstavelig talt i krattskogen.

Stavanger, Norges oljeby, er intet unntak. Men i motsetning til andre steder langs kysten er det ikke fraflytting som har utryddet byens gamle kulturlandskap. Det er derimot utbygging og vekst. Store deler av byens jordbruk er brukt til byggeformål, og de gjenværende jordbruksarealene er for lengst oppdyrket. Byens gamle kulturlandskap med lyngheier, myrer, tjern og steingarder er med få unntak borte.

Å ta tilbake et landskap

Store Marøy midt i Gandsfjorden, 670 meter rett øst for bydelen Storhaug, er ett av unntakene. Etter at den siste bonden flyttet til fastlandet i 1958, har øya fristet en anonym tilværelse. Mens mange av de andre byøyene har hatt blitt nedbygd av boliger og hytter, har ingen ting skjedd på Marøy. Naturen har fått rå, og øya var i ferd med å bli kledd av skog. Langsamt, men sikkert har steingjerdene, rydningsrøysene og den steinlødde gardsvegen forsvunnet i krattskogen, Brygger og hustuffer har forfalt.

Prøving og feiling

Kunnskapen om skjøtsel og bruk av lyngheiene blir borte når tradisjonsbærerne forsvinner. I Stavanger er det lenge siden den siste lyngbonden var aktiv. Lengre nord på Vestlandet er det fortsatt enkelte bønder som driver lyngheia på gamlemåten.

Men erfaring med å gjenskape en sterkt gjengrodd lynghei, har de ikke. Derfor har ryddemannskapene på Marøy måttet ty til prøving og feiling. Spørsmålene har vært mange: Brenne først og rydde etterpå eller rydde først og så brenne? Ville røsslyngen i det hele tatt ta fyr og hvordan var tilstanden i frøbanken i jorda? Ville røsslyngen spire eller bli utkonkurrert av andre planter? Og hva ville den nye røsslyngen tåle av beitetrykk?

Den gamle lyngheia på østsiden av øya er brent i to omganger, i 2003 og 2007. Røsslyngen har kommet tilbake, men ikke i et omfang som forventet. Kanskje vil det ta lengre tid før røsslyngen er tilstrekkelig reetablert eller kanskje må vi hjelpe til med innsamling og utsetting av frø. (OBS: På NKF's årsmøte 2006 lærte vi i Åskhult, Sverige at kjerne kunne få hedevegetasjonen tilbake på 1 år, etter at får ikke hadde klart det på 3. Redaktørens bemærkning.)

Kursted og karantenestasjon

Da er det atskillig enklere og mer forutsigbart å restaurere gamle grasmarker, steingjerder, hustuffer og andre kulturspor. På den 120 dekar store øya er det mer enn 2 mil med steingjerder. Dyrket mark og slåttenger utgjør til sammen 50 dekar, men arealene var små og spredt over store deler av øya. Det forklarer det store antallet steingjerder som ble bygd for å skille dyr og dyrkingsjord. Det er også to andre historiske forhold som har hatt betydning for kulturlandskapets utforming på Marøy. I en periode fra 1913 til 1917 ble øya brukt som kursted for alkoholikere. Klientene måtte jobbe for kost og losji og da må man anta at det ble lødd mye stein. Fra 1923 til 1958 drev staten en karantenestasjon for husdyr på øya. Karantenedyra måtte holdes fysisk atskilt fra de øvrige husdyra, og dermed ble det behov for egne innhegninger.

Store Marøy øst med Stavanger i bakgrunnen. Restaurering har kommet i gang i den nordre halvpart. Foto: Hans Henrik Nilsen.

2500 timer dugnad

I løpet av de sju siste åra er det lagt ned mer enn 2500 dugnadstimer og brukt omlag 200-300 000 offentlige kroner i restaureringsarbeidet. Brygger, naustuft og ca 200 meter steingjerder er satt i stand. En gjengrodd gårdsdam er restaurert og en liten hage med plommetrær har fått en ny vår. To tredjedeler av øya er ryddet for det meste av eier, bjørk, osp og ask. Også buskfuru som ble plantet tidlig på 1960-tallet er fjernet. Siden 2004 har et 20 tall villsauer beitet året rundt og sørger for å holde landskapet åpent. Bare den sørligste tredjedelen av øya får stå tilnærmet urørt. Her er det krattskogen som rår sammen med to mindre teiger med sitkagran plantet for 40 år siden. Gjengroingslandskapet skal beholdes for å vise publikum kontrasten til det åpne, restaurerte kulturlandskapet.

Les mer:

På Naturvernforbundets hjemmeside www.rogaland.naturvern.no/maroy kan du lese mer om Marøyprosjektet. Her kan du også laste ned en natur- og kulturguide som utkom i februar 2008 "Historien om en liten øy i Stavanger"

Stavanger – oljeby og kulturhovedstad

Det første funnet av olje i Nordsjøen ble gjort i 1969. Tre år seinere, i 1972 ble Statens oljedirektorat og Den Norske Stats Oljeselskap AS (Statoil) stiftet. Samme år ble institusjonene lokalisert til Stavanger. Den gamle fiskeri- og sjøfartsbyen på sørvestlandet ble hele nasjonens oljeby.

I 1970 talte Stavanger 82 000 innbyggere. Den gang var kommunen en av landets største landbrukskommuner. 38 år seinere er innbyggertallet økt med 38 000 innbyggere til 120 000. Nær halvparten av byens jordbruksjord har gått med til bolig- og næringsutbygging de siste 40 åra.

Det fins nesten ikke natur i Stavanger, bare kulturlandskap. Jordbrukets kulturlandskap er her som så mange andre steder mekanisert og effektivisert. Det gamle kulturlandskapet fins bare som små, isolerte teiger og er i all hovedsak regulert til friområder. Formålet er ikke lenger bevaring gjennom bruk og følgelig er restene av det gamle landskapet i raskt forfall.

Byantikvaren i Stavanger kommune har imidlertid oppdaget verdiene som står i fare for å gå tapt, og vil i en ny kulturminneplan (2008) foreslå sikring av blant andre Store Marøy og et fåtall andre gamle kulturlandskap. Det skjer i året da Stavanger sammen med Liverpool er europeisk kulturhovedstad.

Slik så det ut i 2002, før rydding og sviing.

Her er vi på samme sted i 2007, etter rydding og sviing.

CV Erik Thoring

Forfatter og journalist, f. 1955

Journalist Rogalands Avis, Stavanger 1977-1987 og i Nationen, Oslo 1991-2001

Informasjonskonsulent i Miljøverndepartementet og selvstendig miljørådgiver 1988-2001.

Siden 2001 daglig leder i Naturvernforbundet i Rogaland

Utgitt flere natur- og lokalhistoriske bøker på eget forlag

Land-omskabelse.

Trangen til at om-møblere landskabet, og især de våde områder er ikke kun dansk. I Harry Martinssons vidunderlige roman Vægen till Klockrike om luffarliv i starten af 1900-tallet fortæller en af vagabonderne denne historie om landvinding i Tolvmileskoven mellem Värmland og Norge.

"En lantmätare var med och bönderna grälade hela tiden med honom om vart sjön skulle flyttas. Alla Undanbad sig sjön och slog ifrån sig med båda händerna. Alla ville ha i väg den men ingen ville komma i dess väg. Det var en egoism i det hela som var för djävlig.

Lantmätaren tyckte att sjön låg bra där den låg. Och så tyckte jag också. Men bönderna var i majoritet och de ägde trakten De vittade med papper där regeringens medgivande tydligt stod att läsa.

När lantmätaren insåg att varje försök till övertalning så där i sista stund var hopplöst, skakade han på huvudet och ritade på kartan in det dlke som jag skulle gräva. Han visade mig vilka diken som redan var grävda och som det nu gällde att förbinda med varandra. Det gällde också att gräva ut en myrpropp, en naturlig fördämningsvall som fanns i den ena ändan. Grävde man igenom den med en tre, fyra torvgravars bredd så hade man hela sjön efter sig som en fors.

- Men det där gör ni sist, sade lantmätaren. Kom ihåg det.

Allra sist.

- Ja för fan ta inte det förts, sade bönderna. För då kan det gå galet. Då får vi sjön in i fel dal och vad har vi då vunnit..

- Är det först gång som den här sjön flyttas, frågade jag vänd till lantmätaren.

- Ja sade han. Det är första gång. Och därför måste man vara försiktig. Den har ingen flyttningsvana. Eller för att uttrycka det sakligt; man känner inte grunden där den skall rinna fram. Där kan finnas grundsprickor på bergsdjupen med genomsläpp för en halv sjö och lösgjord och mossbankar som när det gäller ger efter som mjuka dynor, och då går sjön in i fel dal. Men man kan också få sjön uppsugen av en myr som av en stor svamp, och där kan den sedan ligga och sjaska i hundratals år och man får då börja med en evinnerlig dikning för att få tillbaka det gamla förhållandet igen.

- Och då har man inget vunnit, frågade jag.

- Inte ett dugg, sade lantmätaren. bara förlorat: men nu vill ju majoriteten ha det så här, vi får väl börja flytta sjön i morron då. Är ni sjöman. Jag ser att ni har en segelhandske.

-Jo, jag är sjöman, sade jag. Men säg för fasan i våld ingenting om den saken till bönderna. (Vi stod nämligen lite avsides när vi talade, och bönderna stod i en klunga lite längre bort, tillade segelsömmaren.)

- Nej, jag ska ingenting säga, sade lantmätaren. Jag trodde annars att de valt er till sjöflyttare bara fördenskull att ni är sjöman.

- Kunde tyckas så, sade jag. Men så är det inte.

- Neråt landet är det mera vanligt att man flyttar sjöar, sade lantmätaren. Där finns socknar som grälär sedan femtio år tillbaka om var sjöarna ska ligga. Ingen vill kännas vid dem. Så skickar de dem på varandra. Så blir det ting efter ting med processer om brokostnader, om underhåll av vägbankar, om förändrad strandrätt och förutsedda översvämningar, om uppkomster av sankdråg och sådant. Och iblandflyter hela sjön ut till försumpning och ett nytt kärrland uppstår som efter hand avdikas. Och då dyker sjön upp igen någonstans i en helt annan socken. Det kallas för sjösänkingsföretag, sade lantmätaren. Men för det mesta är det absurda saker. Det är rena trollklampet i naturen, fast det klär sig i ett språk som låter praktiskt och verklighetsnära och sakligt.

Men så är det alltid här i världen, det har jag funnit som lantmätare, att om en sak är riktigt absurd då låter man den gå fram på vad man kallar "den praktiska vägen". För då tror alla att den är riktigt. Verkligheten kan ju inte ljuga inför sig själv, resonerar man då. Men det är just vad den kan och alltid gör var gång den blir för snålt fattad av mänskorna.

Jag skulle vilja råda er att rymma från hela den här förbaskade sjösänkningen och tappningen, och låta bönderna stå där med sina spadar.

-Jag ska lyda ert råd. Och tack för det rådet, sade jag. Jag tryckte lantmätarens hand innan han steg upp i en skjuts som kört fram. Den skulle ta honom ut ur skogarna. Och när natten kom smög jag mig själv bort från allt som var dömt att uttorkas, bort från byn där Oceanen bara levde som ett förtorkat rykte, kallat Ossian."

ÅRSMÖTEMAT ÅRSMÖTET I VIK, SOGN, VÅREN 1988

Förbundets första "riktiga" årsmöte gick av stapeln i Sogn- och Fjordane, i det lilla samhället Vik. Både förbundets norska medlemmar och kommunala tjänstemän hade engagerat sig mycket för att skapa ett program som verkligen bar fram förbundets uppfattning om kulturlandskapet som en enhet, inte den schablon som var (och dessvärre ofta ännu är) dominant på många håll. Kanske var det inte värdarnas förtjänst, men försommarvärdet var också det ovanligt gynnsamt. Det blev härliga utfärder till lands och till sjöss i "sol, vind och vatten". Bland annat besöktes med båt trånga vikar, där det låg små gårdsbruk, flera ännu i drift. Dessa små gårdar på smala band av odlad jord visade hur människan kunnat (kan?) överleva i knappa förhållanden genom att ta tillvara alla tillgångar som finns, på land likaväl som i vattnet. Vi fick se vad uppfinningsrikedom och kluriga lösningar på problem kan betyda.

För många var också själva Sogn- och Fjordane i vårens tid en exotiskt upplevelse. Klimatet är varmare än på många andra håll, området har länge hyst omfattande fruktodlingar. Att köra vägen fram med soldränkta, snötäckta höga berg i fonden och bugande, blommande fruktträd som välkomnande allé gav en hisnande känsla av att man befann sig i Medelhavsregionen eller i Japan.

Även maten var en upplevelse. Fisk av olika slag, rätter av lamm- och nötkött, ägg och rotsaker tävlade med smarriga efterrätter och läckerheter av "mellanmålskaraktär" som våfflor och gorån.

Rømmegrøt med spekemat

En klassisk norsk rätt, som i sig är den perfekta och himmelska kombinationen av både salt och sött, är rømmegrøt med spekemat. Den innehåller mycket smakbärande fett också, förstås. Det vattnas i munnen bara man tänker på den. Det är lyxmat – men vilken lyxmat! Inte behöver den fraktas långt och inte måste man tillsätta en massa olika kemiska ämnen. Den är ljuvligt len och god – och närproducerad. Den är inte helt lätt att åstadkomma i övriga nordiska länder, eftersom basen är en syrlig grädde (rømme) med mycket hög fetthalt. Men det är känsligt att ge ett recept, för alla (nästan) har sitt egna och hyser ingen större tilltro till andras. Här lämna i alla fall en variant. Det är en stor sats – fast förresten, rømmegrøt kan man inte få för mycket av. Annars är det bara att minska proportionerna. Kan man inte få tag i norsk rømme, kan det gå bra med creme fraiche eller motsvarande. (Inte någon lättvariant av den!)

5 liter grädde
1 liter rømme
1 liter vetemjöl
Salt

Grädde och rømme hälls i en stor kittel och får koka upp och sedan försiktigt sjuda tills den börjar flocka sig. Gör en redning av litet grädde och mjöl, vänd ner i kitteln och vispa ordentligt. Håll blandningen precis på kokpunkten, fortsatt att vispa medan resten av mjölet siktas över massan. Låt sjuda tills fettet skiljs ut som guldgult smält smör. Lyft av spisen och salta efter behag. Eftersom gröten ofta äts med spekemat (alltså torkat, saltat kött), skall den inte översaltas. Serveras med socker och kanel. Och som sagt, ofta med spekemat.

I det forna norska landskapet Härjedalen i Sverige finns en annan variant. "Nationalrätten" här är flötgrøt med öring (fisk). Flötgrøten tillagas på liknande sätt som rømmegrøt. För att kompensera magrare grädde kan smör tillsättas i stället i koket.

Lena Bergjils

PS 1. Ett extra skäl till att inte tillsätta salt i gröten förrän den är färdig, är att det utskiljda, osaltade smöret är bra att smörja in såriga babystjärter med.

PS 2. Ni behöver inte skriva och tala om att rømmegrøt visst inte tillagas som ovan. Det finns inget rätt sätt. Å andra sidan finns det nog tusen riktiga. Har jag insett.

Ramsløgets vej tilbage til det nordiske køkken

Søren Espersen

Forfatteren høster ramsløg. Foto: Bjørn Petersen

I Lommen nr. 2, 2005 (se www.n-kf.org) omtaler V.J. Brøndegaard blandt andre truede kulturhistoriske vækster ramsløget (*Allium ursinum*). HAN OMTALER den som ildelugtende og upopulær for skovgæsten. Derfor de tyske navne Bärlauch (bjørneløg), Dachslauch (grævlingeløg) og Schweinelauch (Svineløg) og den dansk / engelske forstavelse "ram", der også refererer til en stærk lugt. "Ram" på engelsk betyder ligefrem vædder, altså et hanfår, der som bekendt har det med at dominere med sin odeur. Derudover beskriver Brøndegaard, hvordan planten sandsynligvis har bredt sig i Nordeuropa, først som følgesvend med de første bønder, senere på bl.a. vikingernes rejser rundt om i Østersøområdet.

Dyrenavne i plantebetegnelser antages i reglen at have en negativ og nedsættende betydning. Hundesalat og hundepersille, blot for at nævne to eksempler. Noget tyder dog på, at det ikke altid gælder. Ramsløget må have været værdsat, siden man har spredt det og bl.a. fundet pollen og frugter i store mængder på stenalderbopladsene. Det ville også være mærkeligt andet, dens tidlige fremkomst og store vitaminindhold taget i betragtning. Måske angiver navnet lige så ofte, at visse dyr – og mennesker - har værdsat planten? Ud over ramsløget kan man tænke på svinemælde (*Atriplex patula*), der er i familie med spinat og som sammen med andre mældearter har været anvendt som sådan – i konkurrence med svinene. Mon ikke det samme gælder for svinenød (*Conopodium majus*), gederams (*Epilobium angustifolium*), der angives som velsmagende, og flere andre. Måske et nærmere studium over forholdet mellem dyrbetegnelser og kulturhistorisk anvendelse af urter var umagen værd.

Ramsløg er ved at blive en stor artikel i det Nordiske Køkken. I en ny pjece om udvikling af specialprodukter i de danske skove nævnes ramsløg også. Orenæs Gods på Falster plukker, forarbejder og sælger ramsløg. Det økologiske distributionsselskab "Aarstiderne" sender ramsløg med ud i ugekasserne til sine kunder. Vores kære redaktør Bjørn har dette forår høstet ca. 10 kg. pr. time i nærheden af Roskilde og solgt det til Meyerfood, hvor det nu indgår som olier og pestoer

i årets menuer.

Hvor planten står koncentreret er det muligt at holde en timeløn på 2 – 300 kr.

I Danmark er vi sent ude – eller rettere: Vi har glemt gamle dages lærdom. I en pragtfuld kogebog af Susanne Rieder: "Das Landfrauen Wildkräuterbuch – Köstliche Rezepte rund um Bärlauch, Rucula & Co." Gondrom Verlag, 2006, bringes over 140 sider opskrifter på ikke bare ramsløg men også brøndkarse, brændenælder, røllike og en lang række andre vilde urter. Anvendelsen af ramsløget strækker fra salater til krydderi i fast og frisk ost.

Ramsløg er mange steder blevet lidt af et miljøproblem, fordi den udkonkurrerer anden vegetation i skovene, som ikke længere græsses. Skvalderkålen (*Aegopodium podagraria*) gør det samme, også i mange haver. Bredbladet dunhammer (*Typhaceae latifolia*) kan på få år fuldstændig ødelægge en sørestaurering. Og ja: Dunhammer kan også spises og er bl.a. på menukortet i Restaurant Noma. Nordmænd kalder den sågar for "sumpmarkernes supermarked". Bl.a. kan de umodne kolber spises som majs.

Der er altså rige muligheder for at udnytte naturens vækster, både mange af de, der skaber problemer, og mange andre – når det vel at mærke sker bæredygtigt. Der tegner sig også kommercielle muligheder, når afregningspriserne og variationen af råvarer matcher lønniveau og indtjeningsbehov for personer, der vil samle og / eller på sigt dyrke de mere sårbare urter. I Meyers er vi ved at opbygge en nordisk forsyningskæde, der skal lette processen.

PS.: Foruden Brøndegaards forelæsning, stod også en opskrift på Stegt lom fra Lommen nr. 4, 1990. Desværre er artiklen ikke signeret. Opskriften afsluttes med en bemærkning om, at man i gamle koge søfugle i hø. Og netop hø er på vej ind som en populær ingrediens i det Nordiske Køkken på højeste plan, bl.a. i Restaurant Noma i København. Brændt hø anvendes som krydderi. Kalvekød og skinker koges i hø, der evt. først ristes let ved svag varme i ovnen. Ristet hø anvendes også sammen

med jordbær i desserter. Så nu går jagten ind på Danmarks bedste hø! Her er et nyt mål at stræbe efter for de høslætlaug, der efterhånden dukker op i Danmark.

Se bare, hvad der er dukket op på "Sifka"s blog <http://himmelsehavet.blogspot.com/> 30. marts 2008 [Forårsgønt](#). Det pureste forår ligger på bordet, og venter på kniven.

I går fandt jeg årets første ramsløg i Incos grøntsagsafdeling. Ikke et øje er tørt, når ramsløgene kommer til byen, og der er skyllet en pæn portion til den cubanske oksegryde, som er dagens ret i dag.

På det sted, hvor foråret skinnede mig i møde, gik jeg amok i den ene pose med krydderurter, efter den anden. Basilikum, rosmarin, citronmelisse, salvia, koriander, kørvel og det labre ramsløg. Høj på de grønne kulører hev jeg ned fra hylderne, mens hjernen spandt frådsende i grønne opskrifter og ideer.

Når poserne er tomme, ved jeg at jeg vil sidde tilbage med abstinenser, og tænke over, hvorfor fanden at grøntsagsafdelingerne i mine lokale supermarkeder ikke huser den slags fornøjelser?

Henrik Kern-Jespersen portrætterede ramsløg i Dagbladet Politiken d 27/4 i år.

Han skrev bl a at smagen er en blanding af hvidløg og porre. Mindre pebrede end purløg og mildere end hvidløg, med en syrlig "græsset" eftersmag.

Blomsterne pynter på tallerkenen og er blandt de bedste danske spiseblomster. Frøene kan laves til en slags kapers-efterligning: Trække en uge i salt, og overhældes med eddike.

Mest anbefaler han at bruge bladene i wok-retter, i omelet, eller som krydderi i bløde oste, kryddersmør og den slags.

Meyers søger naturkyndige indsamlere til danske og nordiske urter, bær og svampe!

Det Nordiske Køkken er for alvor kommet i fokus og udvikler sig hastigt. Efterspørgslen efter vilde urter, bær, svampe og rødder er stærkt stigende i de bedre restauranter og inden for f.eks. bryggeri- og destilleribranchen. Det gælder både de mere specielle ting som skovmærke og rønnebærskud, men også "almindeligheder" som ramsløg, brændenælde, strandkarse, dunhammer og mjøddurt. En salgsorganisation er under opbygning, så vi kan imødekomme efterspørgslen efterhånden som den opstår.

Meyers søger derfor indsamlere, der har lyst til at kombinere naturoplevelser med indsamling og salg henover året.

Det ligger i hele konceptet omkring det Nordiske Køkken, at

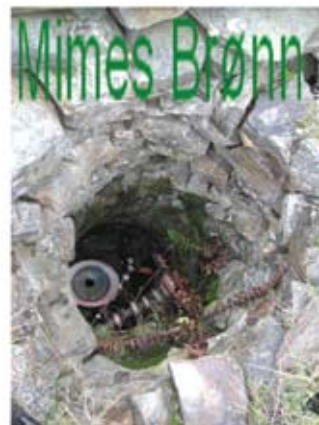
Det er nemt og hurtigt at høste en håndfuld. Foto: Bjørn

indsamling skal kunne ske uden fare for de vilde bestande og at reglerne på området i øvrigt skal overholdes. De mere specielle og sårbare urter vil derfor på sigt blive dyrket. Derudover vil der blive betalt en pris, så indsamlerne kan holde en rimelig timeløn.

Efterhånden som organisationen bliver opbygget vil der blive fastsat nærmere regler for kvaliteter, indsamlingsmetoder, levering osv. Hvis du er interesseret i at høre nærmere, kan du henvende dig til mig på nedenstående adresse og blive optaget på vores liste over indsamlere.

Venlig hilsen Søren Espersen Tlf.: 36783028 Mobil: 27357112
Mail: tordenhuset@mail.dk

Den som drikker av Mimes brønn
blir klokere for hver gang.
Odin måtte ofre det ene øyet for
at få smake på vannet.
Det ligger ligger der ennå.
Brønnen ligger ved roten av det
store verdensstreet Yggdrasil.
Normene Urd, Verdande og Skuld
dynker treet med vann, at det
ikke
skal tørke ut.
For den dagen treet dør, går hele
verden under.

FRÅGA TILL MIMES BRUNN

Jag har i vinter haft en massiv "attack" av vildsvin i betesmarkerna. Förutom att grisarna ställer till praktiska problem med jord i vallfoder och ojämn mark mm., så omskapas ju förutsättningarna för grässvålens gräs och örter på ett sätt som inte jag får göra. Jag ser också att dom har förkärlek för gamla grässvålar med mycket örter. Är det positivt med mycket vildsvin i betesmarker och ängar? De öppnar ju fröbanken, eller hur? Fodertillgången för betesdjuren påverkas bara tillfälligt, eller kanske positivt ökande? Men artsammansättningen i grässvålen påverkas nog av kontinuerliga besök av vildsvin. Hur? Hur såg den förindustrielle bonden på böckande svin i ängar och hagar?

Det kanske är lättare att få reda på hur det var förr i tiden.
Med vänliga hälsningar, Christer

SVAR:

Ur Vildsvin i Halland – en förstudie, sid. 11-12.

BÖKNING

Vildsvinets böckande i jordbruksmark påverkar i allmänhet bara en liten del av arealen. Lemels (1999) bökinventering visade att endast 0,94% av den inventerade marken i studien böckades under ett år. Men en enskild markägare kan drabbas av kännbara förluster, särskilt om markerna ligger kringgärdade av skog dit svinen kan dra sig tillbaka. En positiv effekt av böckandet är att den störning i ytskiktet som det orsakar gynnar artrikedomen vad det gäller örter (Welander, 2000). En annan effekt är att böckandet gynnar självföryngringen i skogarna medan det finns de som påstår att det medför en ökad risk för spridning av granrottröta. En ytterligare effekt är att den jord som rivs upp på åkermarken blandas med gräset vid skörd till ensilage. Detta

gör i sin tur ensilaget oanvändbart eftersom bakteriehalten blir allt för hög för att ensilaget ska vara tjänligt som foder (Lemel 1999) (jmf. även Søren Espersens oförkortade artikel Foderets betydning for mælken i Lang Lomme 39 på förbundets hemsida. (Red. anm.)).

DEN BIOLOGISKA MÅNGFALDEN

Ett forskningsprojekt som finansierades av WWF och genomfördes av Jonas Welander belyste hur vildsvinet ökar den biologiska mångfalden genom att bidra till spridningen av växter. Avhandlingen som blev resultatet, visade att vildsvinen gynnar växtlighetens artrikedom på flera sätt.

Studierna fastslog att vildsvinen bökar mer i lövskog än i barrskog och gräsmark och mer i fuktiga marktyper än i torra. Djuren föredrar att böka i vissa områden och återvänder i stor utsträckning till just dessa, men inte varje år.

Avhandlingen visade att artrikedomen var ungefär 30 % högre i de störda ytorna. Där identifierades 256 kärlväxter, mot bara 194 arter i ostörda kontrolltytor inom området. Mångfalden av kärlväxter ökade i alla biotoper men främst i vassar, alkärr, äldre tallskog och gräsmark. Arter med mycket små frön, som orkidéer och ormbunkar, verkade gynnas av störningen.

I avhandlingen undersöktes också i vilken utsträckning vildsvinen sprider frön och sporer som fastnat i deras päls. Studierna visade att ett fyrtiotal kärlväxter och tio mossarter endast kunde återfinnas i jord som hämtats intill djurens klitråd eller i gyttebad, men saknas i prover tagna några meter därifrån.

Mimes Brønn

Så kan andre lære mere.

ATT FÖREBYGGA SKADOR

Vildsvin är förståndiga djur. Det är den gamla suggan som med sin samlade livserfarenhet ledsagar gruppen till bra platser att söka föda på och ta skydd i. De äldre djuren är mycket observanta och försiktiga innan de närmar sig en födokälla. Det är främst lukt- och hörselsinnet de förlitar sig på. Deras läraktighet bidrar dock till att de snabbt lär sig vad som är farligt och vad som är mindre farligt. Här finns även en ledtråd till hur skadefrekvensen kan minskas. I artikeln "Med rätt att böka", går det att läsa att utländska studier visar på att "...man får problem med skadefrekvensen om man konsekvent skjuter de största djuren, som svenska jägare gör." (citat: Jonas Welander)

Flockar som består av få äldre och många yngre individer går spikrakt ut i grödorna, tar den lättaste vägen till födan. Äldre djur är skyggare och söker sig inåt skogarna.

Vid försök att överlista vildsvinen tar det i allmänhet inte lång tid förrän de har kommit underfund med att någon egentlig fara inte föreligger. Så snart vildsvinen har lärt sig att någon koppling mellan ljud, dofter och eller rörelse inte finns till någon verklig fara är åtgärden verkningslös. Lemel (1999) nämner som exempel att försök med vargu rin är totalt verkningslösa då vildsvinen inte har någon erfarenhet att vargar skulle utgöra ett hot.

Från **ROGER SVENSSON, SLU** Centrum för Biologisk Mångfald, kommer följande citat, som han funnit i Mårten Sjöbecks skrifter:

" I ängens förbättring ingick också som ett mycket viktigt led att uppluckra jorden. Hårtill nyttjades

svin, som insläpptes i lövängen och fingo under kortare tid fritt rota, likväl under uppsikt att ingen skada anställdes. Betydelsen av svinen som jordförbättrare var klart insedd. Mullvadens arbete i ängen sågs också med blida ögon. Man var heller inte obekant med möjligheten att plöja lövängen med årder. (Osbeck 1796 i Snötörps socken i Halland)."

Man var inte alls lika försiktig med ängsmarkerna som i våra dagar. Hälsar Roger.

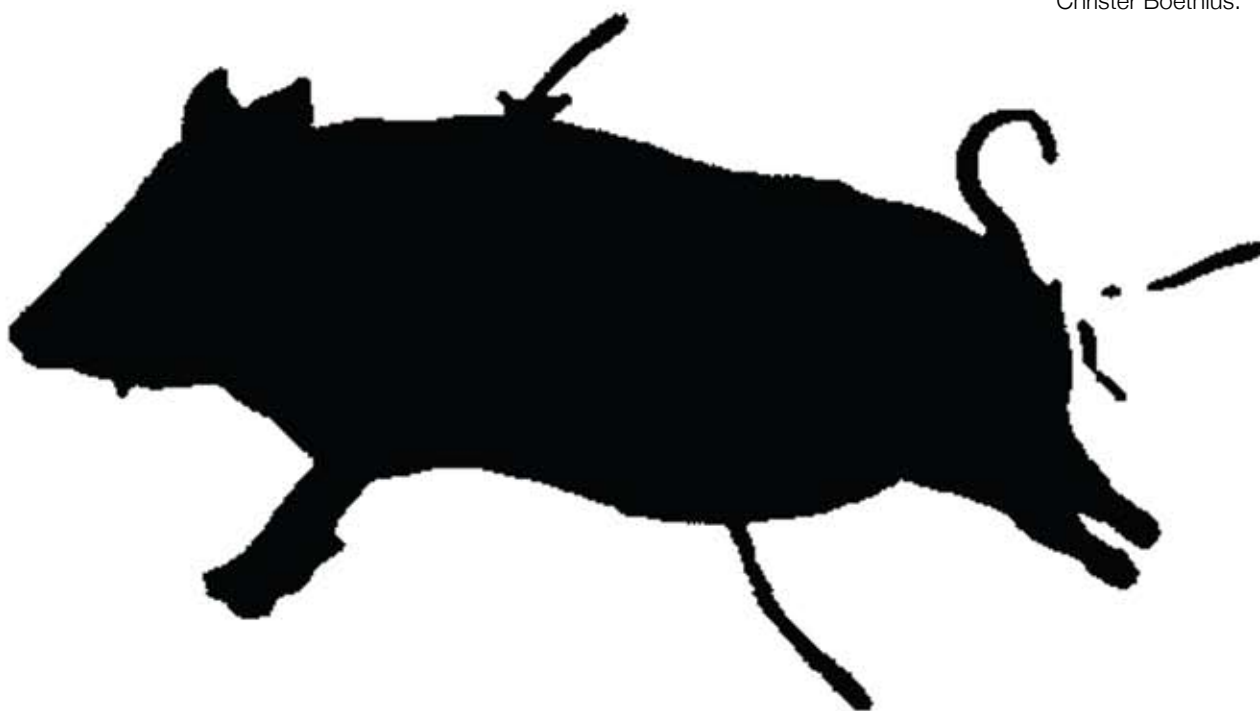
OCH SÅ NÅGRA EGNA REFLEKTIONER (debattinlägg):

Jag är klugen då det gäller synen på just vildsvin. Många av de djur som en bonde i Södermanland i dag skall samexistera med fanns inte här då jag växte upp. Vildsvin, bäver, örn, lo, kronhjort m fl är ny (gamla). Om bävern faller några aspar och om örn eller lo tar några lammungar så tolererar jag det, men när för många vildsvin ständigt bökar upp odlingarna, då börjar det bli jobbigt. Troligen blir det så att vill man bo och leva i skogs och mellanbyggd då får man hägna in både djur och odlingar med kraftiga elstängsel året runt, vilket inte känns direkt lockande.

Inkorsning med moderna tamsvin har gjort att det nog inte finns några 100 % äkta vildsvin i Sverige i dag. Detta plus på många håll intensiv utfodring och milda vintrar gör att svinen blir alldeles för många. Jägare besinna Er.

Det skapande av biologisk mångfald som bonden har åstadkommit under långliga tider kan grisarna ta över nu, så kan jag lägga av. Skämt åsido, men det kommer att skapas en ny landskapstyp: grisbökad byråkrathage alla EU. Tror jag har sagt det förut " var tid formar sitt landskap".

Christer Boethius.

Nationalparkernes kulturdimension. Tekst og fotos: Bjørn Petersen.

(Let ændret fra debatoplæg i naturfredningsforeningens halvvejs interne blad DN Kontakt)

Det er interessant at diskutere Danmarks Naturfredningsforenings holdninger til nationalparker i Danmark.

For mig at se underspiller DN kulturmiljøet. Eller rettere: Vi fastholder et gammelt og uheldigt kunstigt skel mellem natur og kultur. Ude i Danmarks natur er de altid tæt integrerede. Ikke alene i en samlet totaloplevelse men også i et tæt samspil af autentiske processer.

I naturfredningens barndom forestillede man sig uvilkårligt at kultur og natur var lige så adskilte i virkeligheden som i sproget. Deraf alle de velkendte historier om at værdier, man ville bevare, gik tabt. Typisk pga tilgroning fordi græsning og slåning blev forbudt. Idag ved vi at den samme grønsvær udvikler sig til 3 biologisk set vidt forskellige biotoper alt efter om den græsses, slås til hø eller fredes for indgreb. Og at den ideelle bevaring er den, der bedst muligt viderefører den drift, der har ført til det, man ønsker bevaret.

Deraf også det ulyksaligt skarpe skel mellem kulturhistorisk og naturhistorisk fredning. Som bl a bevirker at naturværdier på arealer mellem huse i praksis ikke beskyttes - trods alle gode intentioner om "natur hvor du bor".

Et godt dårligt eksempel er fredningen af Sct. Hans Hospitals terræn, hvor de arealer med flest sjældne (rødlistede) arter var fuldstændig ubeskyttede og blev målrettet ødelagt uden mulighed for indsigelse. Arealerne var ubeskyttede fordi de tilfældigvis lå i den sydlige del af terrænet, hvor der

også ligger en del bygninger. Derfor var de ikke omfattet af fredningen, men kun en såkaldt "bevarende" lokalplan - der kun meget overfladisk beskæftiger sig med naturværdier.

Nogle af områdets største værdier var -og er stadig- de spændende spor som anstaltens funktioner har sat i landskab, bygninger og artsindhold gennem sin historie, og som en opmærksom natursker kan få mange fortællinger ud af at tyde.

Især de burde bevares og fremhæves, men rent juridisk og kulturelt er det nærmest umuligt. Fordi kulturhistorie og naturhistorie behandles som vidt forskellige. Derfor beskyttes ingen af delene godt nok. For meget af helheden går tabt.

Også beskyttelsen af biotoper er for kulturfremmed. Man må ikke ændre områdernes tilstand, men der er ikke taget højde for at tilstanden i de fleste tilfælde kræver kultivering for ikke at ændres. Så de gror til.

Med det nye naturbeskyttelsesbegreb, nationalparker, må det være på tide at vi endelig lærer at bruge vores udmærkede teoretiske viden om Danmarks naturs kulturlandskabelighed.

Der er meget at vinde ved det!

Natur og kultur. Uløseligt sammenvævet

Gode eksempler på integreret beskyttelse af sammenhængende natur-kultur kan man bl a finde i England.

For eksempel gamle skove med naturværdier, som vi danskere kun kan drømme om. Fordi de arbejder bevidst med kulturhistoriske driftsformer.

Stævningsskove i kontinuerlig omdrift siden middelalderen. Store arealer med århundrede-gamle stynede kæmper af især eg, bøg og avnbøg. En stor bevidsthed og viden om de stynede kæmpers uvurderlige betydning for garmelskovsarter af både insekter, svampe og urter. Og meget andet godt. At overlade sådanne skove til "naturlig dynamik" ville være vandalisme.

Specielt relevant for vores nationalparkdebat er inspirationen fra de såkaldte forests. 'Forest' betegner ikke bare skov, men en slags stort jagtrevir med en mosaik af naturtyper, hvor vildtpleje, naturpleje og erhverv alt sammen er tilpasset det formål at sikre store herlighedsværdier. Oprindeligt i form af vildt, tømmer og andre forbrugsgoder til det kongelige hof, senere også jagtmuligheder for sportens skyld, og i dag især de rent naturmæssige, rekreative og turistiske værdier.

Et par somre har jeg besøgt "New Forest" i Sydengland. Et stort område med heder, enge, overdrev, søer, floder, skove, byer, jernbaner, veje, osv - men stort set ingen marker.

Det "nye" ved den ligger i at det "først" var i 900-årene, den blev gjort til forest! Men siden da, har områdets beboere levet med særlige regler: Bestemte privilegier og restriktioner, som har understøttet den rige natur i området. Vigtigst er friheden til heste- og kreaturgræsning overalt, til gengæld for et generelt forbud mod agerdyrkning. Foruden de berømte New Forest ponyer (en særligt hårdfør og arbejdsfør race), har det resulteret i en uvurderlig natur-mosaik med fritgående husdyr overalt (undtagen folks haver og enkelte motorveje, jernbaner og områder med skovforyngelse). Den rekreative værdi er kolossal, og diversiteten ligeså.

Foruden selve den traditionelle erhvervsmæssige fritgående fæ-drift, er direkte naturpleje desværre også

nødvendig. Især på grund af det dybt problematiske landskabsukrudt, ømebregne, som dyrene ikke æder; men også fordi en del traditionelle produktioner ikke længere kan svare sig.

Pointen er at kulturhistorie og naturhistorie er fuldkommen assimileret i hinanden. Ikke bare sammenflettede eller integrerede, men en sammenhængende helhed, hvor naturprocesser skaber kulturfænomener og kulturprocesser skaber naturværdier.

Hvor går grænsen mellem kultur og natur i en 1000-årig græsningsskov eller en lige så gammel høeng?

Det kan lære noget om bæredygtighed.

I et land som Danmark, med en kulturlandskabelig national natur, skal områdernes naturlige kulturforudsætninger være med i nationalparkkonceptet. Vi skal tænke på hvordan man kan skabe naturvenlige erhvervsmuligheder. Hvordan det bliver muligt for mennesker som holder af "natur hvor du bor" at tjene til livets opretholdelse ved erhverv som understøtter nationalparkernes naturhistoriske og kulturhistoriske værdier. Måske i en form for zoner, hvor man konkretiserer forskellige mål og midler i forskellige delområder.

Er det museums-landskaber, jeg lægger op til? Eller er det en mere bæredygtig form for egnsudvikling? Eller et nationalpark-koncept som er mere forståeligt for andre end os natur-"nørder"?

For hvad skal vi med de parker?

Ud over at sikre større sammenhængende naturområder, skal vi opnå øget velfærd og bedre trivsel for mennesker som har lyst til at leve mere bæredygtigt og naturnært end i fremtidens urbane vækstcentre.

Forskellige specificerede bæredygtighedszoner i forbindelse med de naturmæssige "kerneområder" kan give en slags buffervirkning – og nogle gode økologiske forbindelsesmuligheder. Grøn infrastruktur til spredning af naturværdier til og fra nationalparkerne.

Hvis f eks det halve af Roskilde Fjord skal erklæres nationalpark, må der nødvendigvis indtænkes erhverv og anden kultur i begrebet. Og der må ligeså nødvendigt arbejdes med del-områder med forskellige målsætninger og rammebetingelser.

F eks vil en eller anden form for erhvervsstøtte til husdyrhold være den bedste sikring af de store arealer med strandenge. Og måske kan agerbrug i tilknytning omlægges til vedvarende græs.

Andre områder kan måske fokusere på naturvenlig naturturisme, hvor sommerhusbyer og andre faciliteter planlægges med særlige naturforbedrende tiltag.

Og så videre og videre. Konkret må det jo udspringe af nogle geografiske analyser og demokratiske processer.

Forestillingen om en zonerung rundt om et et nærmest uberørt "kerneområde" passer derimod ikke særlig godt til Roskilde Fjords naturværdier. Her er nærmere tale om en mosaik af særprægede miljøer - med hver sine natur- og kultur-mæssige forudsætninger. Hvor ægte og varig, bæredygtig naturbevaring i virkeligheden kræver konstruktivt arbejde med selve

forudsætningerne, herunder de erhvervs-mæssige.

Forhåbentlig vil nationalparkplanerne operere bevidst og strategisk med miljøpolitikens 3. dimension, kulturmiljøet.

Ikke bare som "pynt" i udkantsområder men som konstituerende processer i selve naturdynamikken.

Så kan vi omsider nå frem til et naturbeskyttelsesredskab, der matcher vores viden om landskabets kompleksitet - og dermed yde en mere relevant og konsekvent beskyttelse "derude" i selve det værdifulde virkelige landskab.

Litteraturtips

Svenska serien **Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet**

(Free translation of titles into Estonian, Finnish and English by Michelson, Annika 4.2.2008.)

Appelqvist, Thomas; Svedlund, Lennart (1998): Insekter i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Putukad põllumajandusmaastikus / Viljelymaiseman hyönteiset/ Insects in the cultivated landscape)

Aronsson, Mårten; Karlsson, Jan; Slotte, Håkan (2001): Hamling och lövtäkt. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket, Skogsstyrelsen. (Puude niitmine ja lehtede korjamine / Lehestäminen ja lehtien kerääminen / Pollarding and coppicing)

Danielsson, Dan-Axel; Christensson, Dan; Wiktelius, Staffan (2002): Parasitbekämpning och biologisk mångfald. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Putukatörje ja looduse mitmekesisus / Hyönteistorjunta ja luonnon monimuotoisuus / Defending parasites and biodiversity)

de Jong, Johnny (2000): Fladdermössen i landskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Nahkiired maastikus / Lepakkoja maisemassa / Bats in the landscape)

Edelstam, Caroline (1995): Ängar. Jordbruksverket (Niitud / Niityt / Meadows)

Edelstam, Caroline (1994): Åker- och gårdsmiljöer. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Põllud ja talude keskkonnad / Pellet ja tilojen maisemat / Fields and farm environments)

Ekeland, Kelvin; Gustafson, Gunvor; Lundell, Jan (1999): Ladornas land. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Nordiska förbundet för kulturlandskap, HÄlsinglands museum – Hudiksvall, Jordbruksverket. (Heinaküünide maa / Latojen maa/ The land of barns)

Ekeland, Kelvin; Gustafson, Gunvor (1997): Fäbodskog och fäbodbruk. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Nordiska förbundet för kulturlandskap, Hälsinglands museum- Hudiksvall, Jordbruksverket (Metsheinamaad Rootsi metsa mägedes / Ruotsin metsähaat ja metsäseudun kulttuuri / Summer farms in the Swedish forest area and the culture connected to them)

Hultengren, Svante (1994 / 1998): Träd i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Puud põllumajandusmaastikus / Puita viljelymaisemassa / Trees in the cultivated landscape)

Jansson, Eva (red.) (2002): Trädgårdar och parker i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Aiad ja pargid põllumajandusmaastikus / Puutarhat ja puistot viljelymaisemassa / Gardens and parks in the cultivated landscape)

Jeppsson, Sven (1996): Svenska husdjursraser. Lantruktets djur. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket. (Rootsi põlised koduloomad / Ruotsin maataiset / Native breeds in Sweden)

Jordbruksverket (2005): Vård och underhåll av lantbrukets byggnader Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. (Põllumajandus hoonete hooldamine / Maatalousrakennuksien hoito ja ylläpito / Care and maintenance of farm buildings)

Karlsson, Lisa; Jonsson, Anna (2005): Grod- och kräldjur i landskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket. (Konna ja roomajad maastikus / Sammakot ja matelijat maisemassa / Frogs and lizards in the landscape)

Nyström, Annchristin; Ryberg, Arne (2002): Svampar i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Seende põllumajandusmaastikus / Sieniä viljelymaisemassa/ Mushrooms in the cultivated landscape)

Pehrson, Inger (1994): Naturbetesmarker. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket. (Pool-looduslikud heinamaad / Luonnonniityt / Natural grasslands)

Sandberg, Hans; Thylen, Anders (1999): Maskiner och redskap i naturliga fodermarker. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket. (Masinad ja tööriistad pool-looduslikudes heinamaades / Luonnonniittyjen koneet ja työvälineet / Machinery and tools in semi-natural areas)

Smålander, Annika (2007): Restaurering av betesmarker och ängar. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Pool-looduslikude alade ja niitude restaureerimine / Luonnonlaitumien ja niittyjen entisöiminen / Restoration of semi-natural grasslands and meadows)

SOF; Dagernäs, Daniel (1995 / 1996): Fåglar i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. LRF, Sveriges ornitologiska förening, Jordbruksverket. (Linnud põllumajandusmaastikus / Lintuja viljelymaisemassa/ Birds in the cultivated landscape)

Strese, Else-Marie (2001): Den odlade mångfalden. Jordbruksverket. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. (Põlluduse looduse mitmekesisus / Viljelty luonnon monimuotoisuus / Cultivated biodiversity)

Svensson, Roger; Glimskär, Anders (2001): Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jordbruksverket (Väiksed veesilmad ja märgalad põllumajandus maastikus / Pienet lammet ja vetiset alat viljelymaisemassa / Small ponds and wetlands in the cultivated landscape)

Jordbruksverket (2000): Vad säger lagen. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet (Mis ütleb seadus / Mitä laki sanoo / What says the law)

Bokverket Etnobiologi i Sverige

Efter tio års arbete har bokverket Etnobiologi i Sverige fullbordats med tredje volymen, "Människan och faunan: Etnobiologi i Sverige". Tanken med bokverket är att i en Linneansk anda skapa en bild av vilken nytta vi har av biologisk mångfald och hur nära vår kultur och historia är förknippad med naturen och dess innevånare. Den tredje volymen överblickar den roll djuren, både vilda och tama, spelar och har spelat för oss människor i Sverige.

Boken är en antologi omfattande tematiska uppsatser och artmonografier skrivna av ett sjuttio-tal olika experter. I denna tredje volym har bland annat forskare och författare som Nils-Arvid Bringéus, Allan Ellenius, Christina Fjellström, Rolf Kjellström, Janken Myrdal, Lilian Ryd, Yngve Ryd och Ebbe Schön medverkat. Bland bokens tematiska uppsatser kan "Djuren i matkulturen", "Djuren i högtiderna", "Djurmotiv i folkkonsten", "Hästslaktaren" och "Den samiska björnkulten" nämnas och naturligtvis finns även en mängd olika uppsatser om aspekter på jakt och fiske samt vikten av att ha "djuröga". I monografier beskrivs exempelvis vägglöss, getter, björn, varg, örnar, korp, gädda och sill. Det är inte de biologiska aspekterna som belyses utan främst arternas nytta och kulturhistoria.

Boken är rikt illustrerad med såväl nutida foton som alster av vår konsthistorias giganter, såsom Albertus Pictor, Bruno Liljefors, Albert Engström, Elsa Beskow, Ottilia Adelborg, Pehr Hilleström, Sven Nordqvist, John Bauer, Carl Larsson, Jenny Nyström och Joseph Wilhelm Wallander. Därtill kommer föremålsbilder och etnologiska streckteckningar med den sammanlagda avsikten att visa att vårt förhållande till djuren är långt mer en kulturell fråga än en rent biologisk.

Bokverket omfattar i sin helhet tre böcker, "Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1" (2001), "Människan och floran: .2" (2005) och "Människan och faunan: .3" (2007), om totalt över 1 500 sidor. Första bandet är rent tematiskt medan de två andra är uppställda ungefär likadant med tematiska uppsatser varvade med artmonografier. Sammantaget har knappt 140 olika författare medverkat i alla tre böcker med en mängd skiftande ämnen.

Böckerna har tillkommit inom "Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige", ett samarbetsprojekt mellan Centrum för biologisk mångfald, Åttte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Fredriksdals museer och trädgårdar, Julita: Sveriges lantbruksmuseum, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Naturhistoriska riksmuseet, Nordens ark, Stiftelsen Skansen samt Nordiska kulturlandskapsförbundet. Projektet avslutas nu efter tio år när uppgiften att skapa detta bokverk är färdigt.

Arbetet med vårt folkliga kunnande om hur vi kan använda den omgivande naturen och dess innevånare för olika ändamål går ändå vidare. I december 2005 fattade regeringen ett beslut att uppdraga åt Centrum för biologisk mångfald att inrätta ett nationellt program med inriktning på bevarande och nyttjande av folklig kunskap till gagn för ett hållbart samhälle. Detta program Naptek har ett nära samarbete med Sametinget när det gäller den samiska kulturen.

För ytterligare information:

Håkan Tunón, Centrum för biologisk mångfald

E-post: hakan.tunon@cblm.slu.se

Telefon: 018-71 46 41; Mobil: 070-361 50 10

Det gotländska ängnet.

Av Erik W. Ohlsson

Tips om en bok, utkommen 2006 på Ödins förlag AB.
ISBN 91-85716-97-9.

Jag vill citera de två första meningarna i boken: "Gotland är landets främsta ängslandskap. Här finns i dag 150 hävdade ängen med en samlad areal på 350 hektar".

Den långa obrutna traditionen och hävden. Den kalkrika jordmånen, det försommartorra klimatet och sättet man har tagit tillvara sitt natur och kulturarv på, gör de gotländska ängerna speciella och väl värda att läsa om. Kanske av Nkf-are att årsmötesbesöka i framtiden.

Christer.

Inb, 204 s, 23x23cm.

Vacker och lärorik bok om det unika gotländska ängnet. Beskriver olika typer, ängsbrukets historia & hävd samt de växter som finns där. Förteckning över samtliga ängen. Ca 200 foton från de senaste 100 åren.

Naturbokhandelns hemsida, där boken kan beställas för 288 SKR: <http://www.naturbokhandeln.com/>

Vandring i ett gotländskt änge.

Ur Disa Nilssons visor, 1974, av Elisabet Hermodsson.

Disa vandrar med sin man, kommunalrådet Ruter Carlson i ett gotländskt änge undervisande honom om de vilda orkideer som här växer i "fridlyst ro". Ruter är för en gångs skull tyst.

*Å kära du, gå lätt gå stilla -
i ängnet här, där växer salepsrot
Som vinden mjuk gör inget illa -
kom trampa stigen du med naken fot!
Här lyser ljusa himmelsjungfruns nycklar
här talar ört med långt och sällsamt namn
Kring blommans ax sig kronblad knycklar
och biet surrar mjukt i hyllets famn*

*Å kära du, gå lätt gå sakta -
i ängnet här, där växer guckosko
Och stanna upp en stund, beakta
att örten spirar här i fridlyst ro
Du ser så sällan i vår svenska hage
en skönhet utav sådan sällsam sort
Tag hatten av! Lagg dig på mage
och njut av blommans liv som är så kort*

*Å kära du, stig lätt på foten
bland dessa sköna blomst i sommarens famn
och fall på knä för salepsroten
som fick av herr Linné ett utländskt namn
Den lyss till namnet 'von Pyramidalis' -
en Orchis rosenröd så sällsynt fin
Vad det betyder? - Du är frågvis!
Det är en spetsig topp. Uppå latin*

*Å kära du, säg kan du höra:
i dungen talar en evangelist
Johannes är hans namn, och sköra
toner sjunger han till Jesu Krist
Hans nycklar hör man nu i vinden klirra
och över Adam Eva och Sangt Per
du hör de tusen svalor svirra
som säger dig att sommaren är här*

Det Tabte Land

848 sider moderne kulturlandskabshistorie af den kendte danske debattør og forfatter, Kjeld Hansen.

Fortsat brug af landet er essentiel for bevaring af de natur- og landskabsværdier, der knytter sig til det brugte land.

Men nogle måder at bruge landet på, ødelægger mere end de bevarer.

Industrikulturens evne til at flytte kæmpemæssige mængder jord og andre materialer er også en evne til på kort tid at ud-slette levesteder, spor og andre værdier, man troede umistelige.

I nyere tid har danske ingeniører, entreprenører og investorer mægtet og nænnet at ødelægge enorme naturværdier i "landvindingen"s navn. Dvs inddraget mere og mere land under plov – uanset om det reelt kunne svare sig samfundsøkonomisk eller ej. Ikke mindst er det gået ud over de internationalt vigtige danske lavvandede fjorde og søer, men også andre naturmæssigt uerstattelige, men landbrugsmæssigt marginale værdier er blevet pløjet op, afvandret, rettet ud, begravet og forsvundet fra jordens overflade.

Hovedsageligt på grund af en magtfuld elites griskhed. Og fordi tiden toneangivende kultur troede fuldt og fast på den ubegrænsede værdi af mekanisering og økonomisk aktivitet.

Dén historie har Kjeld Hansen gravet frem og analyseret med sin skarpe hjerne og beskrevet / udleveret med sin lige så skarpe pen. En fantastisk historie, som fortælles veloplagt i et levende og inspireret sprog med masser af billeder – både sproglige billeder og egentlige illustrationer.

En moppedreng på 848 sider, rigt illustreret ligger på redaktørens skrivebord – og afventer en mail eller opringning fra den første, der vil have bogen sendt, imod at skrive en anmeldelse til Lommen. Mail til redlommen@gmail.com eller ring til +45 2982 6512.

Citat:

Man kan se scenen for sig: De gule vipstjerter flyver ængsteligt pippende op, allerede når Markersen skræver over pigtrådshegnet. På de frodige enge nivellerer han, skridter afstandene ud gennem klynger af hindeknæ, strandasters og stærkt duftende strandmalurt, mens han forestiller sig dæmningernes lige linjer skære på tværs. Viber skriger, rødben tyttelytter, mens engens politibetjent – den store kobbersneppe – styrtdykker mod den flittige fredsforstyrrer. Som anede den, hvad den trivelige ingeniør brygger på af planer.

Foto fra bogen.

Billedtekst: Større vandløb blev udrettet

Mosekultur

Et af Kjeld Hansens eksempler på økonomisk irrelevant udtørring af søer, er Søborg Sø i Nordsjælland, som tørlagdes allerede 1796, men aldrig blev helt velegnet til agerdyrkning.

(Vandets placering i landskabet har gennem hele historien og en del af forhistorien været genstand for megen menneskelig aktivitet. Dæmninger, udgravninger, ændrede åløb, mølledamme, fiskedamme, havne, broer Og i vor tid: Genslyngning af udrettede åer, gen-oversvømmelse af udtørrede søer, nygravning af vandhuller,

Landskabets kultivering af vand ville være et godt emne for et temanummer af Lommen)

Aage Feilbergs "Mosekultur" (H. Hagerup's Forlag 1916) vidner om den iver og ildhu, der traditionelt er blevet investeret i opdyrkning af mere jord. Også når besværet var stort og den økonomiske værdi usikker.

Der angives mange praktiske og teoretiske anvisninger; hvoraf en del bygger på forsøg udført af den svenske mosekulturforening.

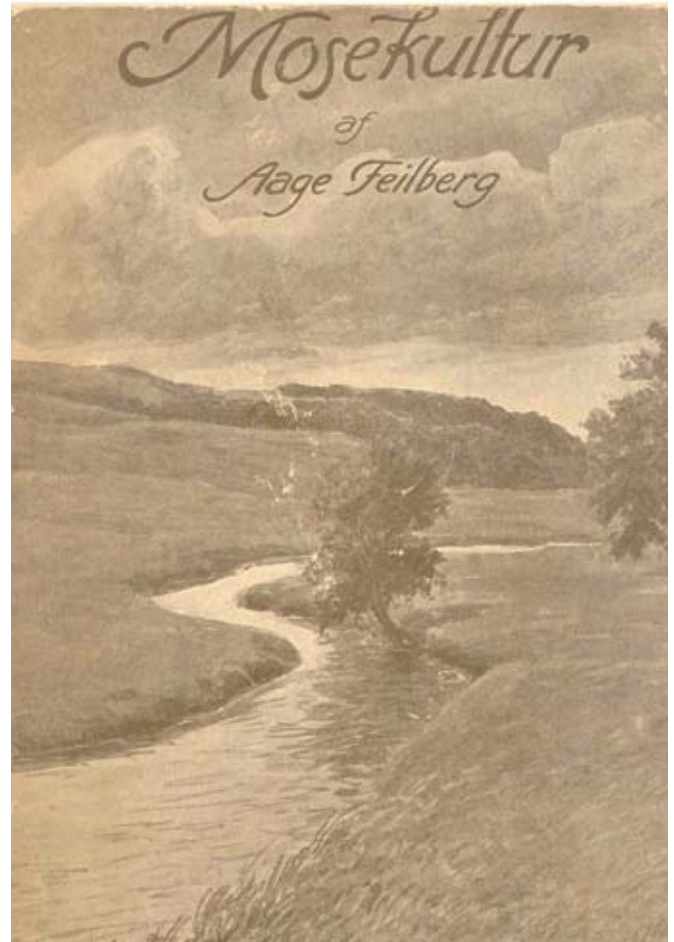
Bogens forord vidner også indirekte om en af Kjeld Hansens pointer: De drivende kræfter i landvindingsagen var typisk ikke småbrugere, men folk med særlige slags interesser. Feilberg skrev: "Endnu er der her i Landet ringe Forstaaelse og Interesse for denne Opgave, hvorom de mange ukultiverede Mosearealer, der ligger i Aadalene om Vandløb, regulerede for Aar tilbage, er talende Vidnesbyrd."

Dyndsko er et spøjst aspekt af mosekulturen. "Ved bløde Arealer kan Pløjning være meget besværlig, ofte vil det saaledes være umuligt at have den ene Hest gaaende i Furen." En løsning var at få smeden til at bygge en særlig anordning til at holde ploven ud til den ene side. Men det gav skævt træk og gnidninger mellem hestene.

Med dyndsko, derimod opnåede man mindre tryk og mindre skader (ligesom med ballondæk i dag). Både ved pløjning, såning, harvning, tromling og andre arbejder på de for bløde arealer.

"Træplader - der skrues, spændes eller kiles fast til Hesteskoen eller Hoven. Hosstaaende viser en ældre Form, som i sin Tid benyttedes paa Søborg Sø; den skruedes fast til Hesteskoen, idet der i denne var Huller med Skruengang. Hullet for Skruegangen kan ligge i en Fordybning i Skoen, saa Munden af den ikke tager Skade ved Passage over haarde Veje, eller

Fig. 9. Dyndsko anvendt ved Søborg Sø.

man kan have to Sæt Skruer, et længere naar Dyndskoen benyttes og et kortere, der skrues i, naar den ikke benyttes.

Det er noget omstændeligt at tage den af og paa, og hvert Sæt passer kun en enkelt Hest.

Nu benyttes mest Faxes Dyndsko, der faas ved Henvendelse til Fabrikør G. F. Faxe, Smålands Burseryd, Sverrig (7 Kroner for 4 Stk.) og hos Junget, Herning.

Faxes Dyndsko bestaar af en Træplade, forsynet med en Jernbøjle, der kan forlænges og forkortes. Bøjlen strammes om Hoven og fastholder Dyndskoen i Forening med en Jernhage, der er anbragt i Træpladen og hviler mod Forenden at Hesteskoen.

Heste vænner sig hurtigt til at gaa med Dyndsko, og saadanne burde altid benyttes under Saaning og efterfølgende Tromling paa blød Jord, som ogsaa ved Foraarstromling af Græsmarker paa Mosejord; i modsat Fald fremkommer ofte dybe Spor, hvor det saade udebliver og hvor Ukrudtsplanter senere indfinde sig.

Hvor Jorden er saa blød, at den ikke kan bære Heste, vil Stude ofte kunne klare Arbejdet.

I værste Tilfælde kan de dybeste Partier graves, men det bliver dyrt og vil næppe kunne gøres under ca. 3 Øre pr. Kvadratmeter.

Klimatsmart Tips: **Använd lie i stället!**

Gå en kurs i sommar och skaffa en bra lie för 1500:- i stället för den gamla gräsklipparen, som du måste byta för 5-50000:-. Läs mer (tyvärr på engelska) på www.scytheconnection.com.

Klicka på Site Contents och läs under rubriken: Four Arguments for the Elimination of Lawnmowers, för att bli inspirerad. Du får inte bara bättre ekonomi, Du får motion och harmoni med Dig själv och grannen och framför allt, drivmedlet är koldioxidneutral grötånga.
CHRISTER BOETHIUS

Med-redaktörer söges.

Det er morsomt at redigere Lommen.

Man får mange sjove indfald og inspirationer – meget at tænke over, og mulighed for spændende kontakter.

Det er også et stort arbejde, og egentlig mere krævende end en lille redaktionsgruppe kan klare.

Vi dækker trods alt ca 1,3 millioner km², næsten 25 millioner borgere og godt og vel 7 sprog (+ det løse).

Derfor søger vi medlemmer som vil deltage i redaktionsarbejdet. Med at skaffe artikler og andet materiale, og måske med andre opgaver.

Både for at gøre arbejdet mere overkommeligt, og for at give flere medlemmer del i den morsomme og meningsfulde tjans. Er du fristet?

Så send en ganske uforpligtende email til redlommen@gmail.com og få mere at vide.

Som forbundet har fungeret hidtil, er det mest styrelsesmedlemmerne, som får de spændende opgaver og tilbud. Men kulturlandskaberne kan få meget mere og bedre hjælp, hvis flere kyndige og interesserede medlemmer kommer til.

Kontakt din nationale kontaktperson. Angiv gerne e-adresse. Og hvad du interesserer dig for.

Bidrag til Lommen:

Lommen er medlemmernes blad. Så skriv og gør det levende!

Teknik: Helst elektroniske tekster og billeder. Andre medier kræver lidt praktiske aftaler.

Illustrationer er meget velkomne. Tegninger, fotos og reproduktioner Gerne i farver.

Længde og tyngde: Lommen vil have korte og let læste indlæg. Lange og "tunge" artikler er velkomne, men dem vil vi lægge på www.N-KF.org, og sætte en kortere appetitvækker i Lommen - med tydelig henvisning.

Sprog: Alle nordiske. Dog har vi ikke bragt samiske, islandske eller færøske tekster. Endnu.

Betaling: Vi giver ikke honorar, men tager til gengæld heller ikke betaling for annoncelignende indlæg (fx med omtale af din kulturlandskabsrelevante virksomhed eller lignende).

Udkommer: Normalt 2 gange årligt.

Dialog: Du er velkommen til at se dit bidrag inden trykningen og evt forhandle om ændringer.

Mail spørgsmål og forslag: redlommen@gmail.com

Nysgerrigt ordensmenneske søges.

Vi vil gerne lave et register på forbundets hjemmeside over alle artiklerne fra de 40 numre af Lommen, så man kan søge specifikke emner, og enten bestille et scan eller print, eller måske selv låne Lommen på sit bibliotek.

Til dét formål **søger vi en eller flere videbegærlige medlemmer**, der mod at låne hele den samlede serie, vil påtage sig at indexere alt væsentligt. Dvs skrive titler, nr og sidetal, og forsyne med passende søgeord til karakterisering af indholdet. Ikke nogen lille opgave. Heller ikke nogen værdiløs opgave. Og slet ikke nogen kedelig opgave.

God fornøjelse. Med de nye opgaver, og med læsningen af alle fyrretyve (som det hedder på lidt ældre dansk) nre af Lommen.

Bjørn Petersen

Anmelder søges!

Vedlagt en folder som reklamerer for Nordisk KulturlandskabsForbund. Den kan man dele ud til interesserede. Så kan de melde sig ind, først et gratis år, senere måske i en årrække.

Men istedet for at rive den ud, kan du jo også skrive en anden og bedre. Mårettet netop dem, du gerne vil have med som medlemmer.

Vi har nemlig brug for flere - for at kunne lave mange flere aktiviteter.

Bestil billetten til Estland nu

Og bed&breakfast, hvis du vil holde lidt ekstra ferie i det skønne, spændende land. Årsmødet er 3-6/8 i Roosta ved Dirham, Matsaalu.

Bliv medlem af Nordens eneste forening med temaet kulturlandskab

NKF ser Nordens landskaber og sammenhængen mellem natur og kultur som en helhed.

NKF øger kundskaben om kulturlandskabets værdier, blandt andet gennem Lommen, Nordisk Bygd, www.n-kf.org samt seminarer, konferencer, årsmøder og ekskursioner.

Mange af medlemmerne arbejder med jordbrug, forvaltning eller forskning, og vort kontaktnet spænder over både over landegrænser faggrænser og kulturgrænser.

Årsavgift: Enskild: 250 kr/25 €

Familj/ student/ pensionær: 100 kr/10 €

Institutioner: 500 kr/50 €

(Institutionsavgift ger rätt till fem exemplar av samtliga publikationer under året)

Kampagnetilbud: Hele første medlemsår er gratis!

Finland:
Lotta Kontula
+358 9 310 38434
lotta.kontula@hel.fi
Postgiro 800018-70845295

Sverige:
Olof Stroh
018 126685
olof@stroh.nu
070 4841475
Postgiro 77 52 09-0

Norge:
Gunvor S. Green
+47 3278 9389 (arb) / 3271 6979
gunvor.green@modum.kommune.no
Postgiro 0533 07 03 603

Danmark:
Søren Espersen
+45 3678 3028
tordenhuset@mail.dk
+45 2735 7112
Postgiro 8 96 50 80

Færøerne:
Simon Arge
+298 10700
forminn@natmus.fo
Føroya Fornminnisavni
Hoivik, PB 1155 FR-110 Thorshavn

Island:
Birgitta Spur
iso@iso.is
Laugarnestanga 70
105 Reykjavik

Lommens navn har rødder i kulturlandskabet: "Lomme" er et svensk navn for planten *Capsela bursa-pastoris* som på dansk hedder Hyrdetaske (herdeväska); på norsk Gjærtaske. Ligesom hyrdens lomme, rummer Lommen forskelligt nyttigt. Snarere information og inspiration end knive, proviant og fløjter.

Det seje skind af svømmefuglen Lom har været brugt til fine hatte og (hyrde-) tasker. Det gør vi ikke, men naturen er stadig en kilde til fantasi og virkelyst. På godt og ondt.

<http://www.n-kf.org>

